IJTIMOIY TARMOQLARDAGI O‘ZBEK TILI: SAVODXONLIK VA AXBOROT MADANIYATI

Madaminova Xurshidabonu
Andijon davlat chet tillari instituti IF-25-10-guruh talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24244568

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tilining qo‘llanish xususiyatlari, yozma nutq savodxonligi va axborot madaniyatining o‘zaro bog‘liqligi yoritiladi. Raqamli muloqotning tezkorligi qisqartmalar, imloviy xatolar, aralash til birliklari va og‘zaki nutqqa xos shakllarning yozuvda ko‘payishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar o‘zbek tilidagi ta’limiy, ilmiy va madaniy materiallarni keng tarqatish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Maqolada raqamli muhitda savodli yozish, axborot manbasini tekshirish, mualliflik huquqiga rioya etish va mas’uliyatli muloqot tamoyillari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, ijtimoiy tarmoqlar, internet muloqoti, imlo savodxonligi, axborot madaniyati, media savodxonlik, raqamli kommunikatsiya.

Abstract. This article discusses the use of the Uzbek language on social media and the relationship between written language proficiency and information culture. The speed of digital communication may encourage abbreviations, spelling mistakes, mixed-language expressions and informal forms in written communication. At the same time, social media provide important opportunities to share educational, academic and cultural content in Uzbek. The article examines accurate writing in digital environments, source verification, respect for copyright and responsible online communication.

Key words: Uzbek language, social media, online communication, spelling literacy, information culture, media literacy, digital communication.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности употребления узбекского языка в социальных сетях, а также взаимосвязь грамотности письменной речи и информационной культуры. Быстрота цифрового общения может способствовать распространению сокращений, орфографических ошибок, смешения языков и разговорных форм в письменной коммуникации. Вместе с тем социальные сети создают возможности для широкого распространения образовательных, научных и культурных материалов на узбекском языке. Анализируются принципы грамотного письма в цифровой среде, проверки источников информации, соблюдения авторских прав и ответственного общения.

Ключевые слова: узбекский язык, социальные сети, интернет-коммуникация, орфографическая грамотность, информационная культура, медиаграмотность, цифровая коммуникация.

KIRISH

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Insonlar ular orqali yangiliklardan xabardor bo‘ladi, bilim oladi, fikr almashadi, turli xizmatlardan foydalanadi va o‘z qarashlarini keng jamoatchilikka yetkazadi. Bunday muloqot jarayonida til asosiy aloqa vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli raqamli muhitda tilning qanday qo‘llanayotgani, yozma nutq me’yorlariga qay darajada amal qilinayotgani va axborotning qanday tarqatilayotgani muhim masalalardan biridir.

Ijtimoiy tarmoqlardagi yozishmalar an’anaviy yozma nutqdan ayrim jihatlari bilan farq qiladi. Xabarlar ko‘pincha tez yoziladi, suhbatdoshdan tezkor javob kutiladi, fikr qisqa shaklda ifodalanadi.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

Natijada ayrim foydalanuvchilar tinish belgilariga, so‘zlarning to‘g‘ri yozilishiga yoki gap tuzilishiga yetarlicha e’tibor bermasligi mumkin. Biroq muloqotning norasmiyligi savodxonlik talablarini butunlay chetga surish uchun asos bo‘la olmaydi.

O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi va adabiy til me’yorlariga rioya qilish masalasi huquqiy hujjatlarda ham belgilangan. “Davlat tili haqida”gi Qonunda davlat tilining maqomi, uning qo‘llanish doiralari va adabiy til me’yorlariga amal qilish masalalari mustahkamlangan [1]. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari esa yozma nutqni me’yorlashtirishga xizmat qiladi [2]. Demak, raqamli platformalarda ham o‘zbek tilida savodli yozish til madaniyatining muhim ko‘rinishidir.

Ushbu maqolaning maqsadi ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tilining qo‘llanish holatini umumiy jihatdan tahlil qilish, yozma savodxonlikka ta’sir etuvchi omillarni ko‘rsatish hamda axborot madaniyatini rivojlantirishga doir tavsiyalarni bayon etishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Ijtimoiy tarmoqlar — zamonaviy muloqot maydoni

Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilarga matn, rasm, audio va video orqali muloqot qilish imkonini beradi. Telegram, Instagram, YouTube, Facebook kabi platformalarda shaxsiy yozishmalar bilan bir qatorda ommaviy axborot, ta’limiy materiallar, reklama va turli muhokamalar ham tarqaladi. Bu maydonda bir vaqtning o‘zida turli yoshdagi, turli kasb va dunyoqarashga ega insonlar qatnashadi. Shuning uchun internetdagi til faqat shaxsiy muloqot vositasi emas, balki jamiyatning umumiy nutqiy madaniyatini aks ettiruvchi hodisa hamdir.

Raqamli muloqotning ijobiy jihatlaridan biri — o‘zbek tilidagi kontent yaratish va uni keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatidir. Til o‘rgatuvchi sahifalar, elektron kutubxonalar, ilmiy-ommabop kanallar, tarix va adabiyotga oid sahifalar foydalanuvchilarning bilimini oshirishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar o‘zbek tilida sifatli matnlar, izohli videolar va ta’limiy materiallarni muntazam uchratib borsa, ona tilida o‘qish va yozishga bo‘lgan qiziqish kuchayadi.

Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqdagi har qanday matnni adabiy til namunasi deb qabul qilib bo‘lmaydi. Foydalanuvchilar kundalik so‘zlashuvga xos iboralarni, shevaga oid birliklarni yoki chet tillardan o‘zlashgan so‘zlarni aralashtirib ishlatishi mumkin. Bunday holatlarning ayrimlari norasmiy suhbatda tabiiy bo‘lsa-da, rasmiy murojaat, ta’limiy post yoki ommaviy axborot matnida adabiy til me’yorlarini saqlash talab etiladi.

2. Raqamli muloqotda yozma savodxonlik masalasi

Yozma savodxonlik so‘zlarni imlo qoidalariga muvofiq yozish, tinish belgilaridan o‘rinli foydalanish, gaplarni mazmunan va grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzish ko‘nikmalarini qamrab oladi. Ijtimoiy tarmoqlarda esa tezkorlik sababli so‘zlarni qisqartirish, harflarni tushirib qoldirish, apostrof belgilarini noto‘g‘ri qo‘llash yoki gaplarni tinish belgilarisiz yozish holatlari uchraydi. Bunday yozuvlar xabar mazmunini anglashni qiyinlashtirishi, ayrim vaziyatlarda esa fikrning noto‘g‘ri tushunilishiga olib kelishi mumkin.

Masalan, bir xil shaklda yozilgan, ammo tinish belgisi sababli ma’nosi o‘zgaradigan gaplar muloqotda noaniqlik tug‘diradi. Shuningdek, “o‘”, “g‘” harflari va tutuq belgisi bilan bog‘liq xatolar matnning ko‘rinishiga ta’sir qiladi. Mobil qurilmalarda klaviatura sozlamasi, avtomatik tuzatish funksiyasi yoki foydalanuvchining shoshilishi xatolarga sabab bo‘lishi mumkin. Biroq yuborishdan oldin matnni qayta o‘qish ko‘plab xatolarni kamaytiradi.

Qisqartmalardan foydalanish ham alohida e’tibor talab qiladi. Shaxsiy yozishmada hammaga tushunarli qisqartmalar qulay bo‘lishi mumkin. Ammo ommaviy post, taqdimot, e’lon yoki ta’limiy materialda so‘zlarni asossiz qisqartirish matnning rasmiyligi va tushunarliligini pasaytiradi. Matn kimga mo‘ljallangani, qanday maqsadda yozilayotgani va qaysi platformada e’lon qilinayotgani hisobga olinishi lozim.

Adabiy til me’yorlariga amal qilish faqat xatolardan qochish emas. Bu o‘quvchi yoki suhbatdoshga hurmat ko‘rsatish, fikrni aniq yetkazish va o‘z nutqiga mas’uliyat bilan qarash demakdir. Shu bois ijtimoiy tarmoqlarda ham yozuv madaniyatini shakllantirish kundalik odatga aylanishi kerak.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

3. O‘zbek tilining raqamli muhitdagi imkoniyatlari va muammolari

Raqamli texnologiyalar o‘zbek tilining qo‘llanish doirasini kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron lug‘atlar, onlayn ta’lim platformalari, raqamli kitoblar, subtitrlar va tarjima vositalari tilni o‘rganish hamda undan foydalanishni yengillashtiradi. Foydalanuvchilar o‘zbek tilida maqola, hikoya, sharh va videolar tayyorlab, tilning zamonaviy mavzularda ham faol ishlatilishiga hissa qo‘shishi mumkin.

Shu bilan birga, texnologik muhitda ayrim muammolar ham mavjud. Masalan, ayrim ilovalar yoki saytlarning o‘zbek tilidagi interfeysi to‘liq bo‘lmasligi, terminlarning turlicha tarjima qilinishi, avtomatik tarjimada mazmuniy xatolar yuzaga kelishi mumkin. Yangi texnologiyalar bilan bog‘liq atamalar tez paydo bo‘layotgani sababli ularni izchil va tushunarli ifodalash zarurati ortmoqda. Bunday vaziyatda so‘zma-so‘z tarjima qilishdan ko‘ra, atamaning mazmunini to‘g‘ri anglash va o‘zbek tilining so‘z yasash imkoniyatlarini hisobga olish muhim.

Tilning raqamli muhitda rivojlanishi faqat texnik imkoniyatlarga bog‘liq emas. Sifatli kontent yaratuvchilar, muharrirlar, tarjimonlar, o‘qituvchilar va faol foydalanuvchilarning hissasi ham katta. Har bir foydalanuvchi o‘z sahifasida savodli matn joylashtirishi, noto‘g‘ri ma’lumotni tarqatmasligi va o‘zbek tilidagi foydali manbalarga havola berishi orqali umumiy til muhitini yaxshilashga yordam beradi.

4. Axborot madaniyati va media savodxonlik

Axborot madaniyati — axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish, undan maqsadga muvofiq foydalanish va uni mas’uliyat bilan tarqatish ko‘nikmalarining yig‘indisidir. Ijtimoiy tarmoqlarda har kuni juda ko‘p xabarlar, suratlar, videolar va fikrlar tarqaladi. Ularning barchasi ham ishonchli yoki tekshirilgan bo‘lavermaydi. Shu sababli foydalanuvchi ko‘rgan ma’lumotini darhol boshqalarga yuborishdan oldin uning manbasini va mazmunini tekshirishi kerak.

UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan media va axborot savodxonligi bo‘yicha qo‘llanmada axborot bilan tanqidiy va samarali ishlash, media mazmunini baholash hamda raqamli texnologiyalardan ongli foydalanish muhim kompetensiyalar sifatida ko‘rsatiladi [3]. Bu yondashuv ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisidan faqat ma’lumotni qabul qilishni emas, balki uning kelib chiqishi, maqsadi va ishonchliligini ham baholashni talab etadi.

Axborotni tekshirishda bir nechta oddiy savol yordam beradi: xabarni kim e’lon qilgan, u qachon joylashtirilgan, unda dalil yoki rasmiy manba ko‘rsatilganmi, boshqa ishonchli manbalar ham shu ma’lumotni tasdiqlaydimi? Sarlavhaning hissiyotga kuchli ta’sir qilishi yoki xabarning ko‘p marta ulashilgani uning haqiqat ekanini anglatmaydi. Ayniqsa, sog‘liq, ta’lim, moliya va jamoat xavfsizligiga oid xabarlarni tekshirmasdan tarqatish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Axborot madaniyati til madaniyati bilan ham chambarchas bog‘liq. Haqoratli, kamsituvchi yoki tajovuzkor ifodalar muloqot sifatini pasaytiradi. Fikrga qo‘shilmaslik mumkin, ammo munozarada shaxsni emas, fikrni muhokama qilish lozim. Dalil keltirish, xolis ohangni saqlash va boshqalarning fikr bildirish huquqini hurmat qilish sog‘lom raqamli muhitning muhim shartlaridir.

5. Ijtimoiy tarmoqlarda mas’uliyatli yozish va ulashish tamoyillari

Birinchi tamoyil — matnni e’lon qilishdan oldin tekshirish. Imlo, tinish belgilari, ism-shariflar, sana va raqamlar qayta ko‘rib chiqilishi kerak. Agar matn rasmiy yoki ta’limiy maqsadda yozilgan bo‘lsa, uning uslubi ham mos bo‘lishi lozim. Shaxsiy suhbatda qo‘llanadigan qisqartma va hazilomuz iboralar rasmiy postga har doim ham mos kelmaydi.

Ikkinchi tamoyil — axborot manbasini ko‘rsatish. Boshqa muallifning fikri, rasmi, jadvali yoki matnidan foydalanilganda imkon qadar asl manbaga havola berish, muallif nomini ko‘rsatish va materialdan foydalanish shartlariga rioya qilish zarur. Mualliflik huquqiga hurmat ijodiy mehnatni qadrlash bilan birga, foydalanuvchining o‘z obro‘sini ham himoya qiladi.

Uchinchi tamoyil — shaxsiy ma’lumotlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish. Boshqa insonning roziligisiz uning telefon raqami, manzili, shaxsiy yozishmasi yoki suratini tarqatish to‘g‘ri emas. Raqamli muhitda e’lon qilingan ma’lumot nusxalanishi yoki boshqa joyda qayta tarqatilishi mumkinligini unutmaslik kerak.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

To‘rtinchi tamoyil — muloqot odobiga rioya qilish. Foydalanuvchi tanqid bildirayotganda dalilga tayanishi, haqorat va kamsitishdan qochishi, noto‘g‘ri ma’lumot tarqatganini bilib qolsa, uni tuzatishi kerak. Xatoni tan olish va ma’lumotni yangilash ham axborot madaniyatining bir ko‘rinishidir.

Beshinchi tamoyil — o‘zbek tilidagi sifatli kontentni qo‘llab-quvvatlash. Savodli yozilgan maqolalarni ulashish, kitob va lug‘atlarni tavsiya qilish, ta’limiy sahifalarga obuna bo‘lish hamda foydali materiallar yaratish tilning raqamli maydondagi mavqeini oshiradi.

6. Yoshlar nutq madaniyatini rivojlantirish yo‘llari

Yoshlar ijtimoiy tarmoqlarning faol foydalanuvchilari bo‘lgani uchun ularning raqamli yozish odatlari umumiy nutq madaniyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Savodxonlikni rivojlantirish uchun, avvalo, muntazam mutolaa qilish muhim. Badiiy asarlar, ilmiy-ommabop maqolalar va sifatli yangilik matnlarini o‘qish so‘z boyligini kengaytiradi, gap tuzish malakasini mustahkamlaydi va uslubiy farqlarni anglashga yordam beradi.

Ikkinchidan, yozish amaliyotini ko‘paytirish lozim. Masalan, o‘qilgan maqola haqida qisqa xulosa yozish, biror mavzu yuzasidan fikr bildirish yoki ta’limiy post tayyorlash yozma nutqni rivojlantiradi. Bunda yozilgan matnni qayta o‘qish, imlo lug‘atidan foydalanish va zarur bo‘lsa, tahrir qilish odatini shakllantirish kerak.

Uchinchidan, ta’lim muassasalarida media savodxonlik va raqamli muloqot odobiga oid mashg‘ulotlarni kuchaytirish foydali. Talabalar turli xabarlarning ishonchliligini solishtirish, manbalarni aniqlash, dalil va fikrni farqlash hamda internetdagi munozaralarda madaniyatli ishtirok etish bo‘yicha amaliy topshiriqlar bajarishlari mumkin.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi va ota-onalar yoshlarni faqat xatolari uchun tanqid qilish bilan cheklanmasdan, to‘g‘ri yozish uchun qulay sharoit yaratishi kerak. Tavsiya etiladigan elektron lug‘atlar, ishonchli axborot manbalari va o‘zbek tilidagi sifatli sahifalar ro‘yxati bu borada yordam beradi. Eng muhimi, savodli yozish majburiyat sifatida emas, balki o‘z fikrini aniq va chiroyli ifodalash imkoniyati sifatida tushuntirilishi lozim.

XULOSA

Ijtimoiy tarmoqlar o‘zbek tilining qo‘llanish doirasini kengaytirayotgan, yangi muloqot shakllarini yuzaga keltirayotgan muhim raqamli makondir. Bu muhitda tilga oid ijobiy jarayonlar bilan bir qatorda imlo xatolari, asossiz qisqartmalar, aralash til birliklari va tekshirilmagan axborot tarqalishi kabi muammolar ham uchraydi. Ularni kamaytirish foydalanuvchilarning kundalik odatlari, ta’lim muassasalarining faoliyati va sifatli o‘zbekcha kontentning ko‘payishiga bog‘liq.

Raqamli muloqot tezkor bo‘lishi mumkin, biroq bu holat savodxonlik va mas’uliyat talablarini bekor qilmaydi. Har bir foydalanuvchi matnini tekshirishi, axborot manbasini aniqlashi, mualliflik huquqiga rioya qilishi va suhbatdoshlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi zarur. Bunday yondashuv nafaqat yozma nutq sifatini, balki internetdagi umumiy muloqot madaniyatini ham yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilining raqamli makondagi nufuzi uni qanchalik ko‘p ishlatishimiz bilangina emas, balki undan qanchalik ongli, savodli va mas’uliyatli foydalanishimiz bilan ham belgilanadi. Til madaniyatini asrash har bir foydalanuvchining kundalik faoliyatidan boshlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni (yangi tahriri). 1995-yil 21-dekabr, 167-I-son. – LexUZ. https://lex.uz/docs/-121051
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qarori. “O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida”.
3. Grizzle, A., Wilson, C., Tuazon, R. va boshq. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Media and Information Literacy Curriculum for Educators and Learners. – UNESCO, 2021. – 403 p. ISBN 978-92-3-100448-3. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068
4. O‘zbekiston Respublikasining “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi Qonuni. 1993-yil 2-sentabr, 931-XII-son.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.